

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ
ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного
університету

Випуск 23

Рівне – 2012

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету.
Випуск 23. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет,
2012. – 690 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, к.і.н., професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, к.і.н., професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, д.і.н., професор (м. Рівне).

Відповідальний редактор:

Шеретюк Валерій Миколайович, к.і.н., доцент (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, д.і.н., професор (м. Острогож); **Киридон Алла Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Київ); **Степанков Валерій Степанович**, д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський); **Стоколос Надія Георгіївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Фісанов Володимир Петрович**, д.і.н., професор (м. Чернівці); **Чухліб Тарас Васильович**, д.і.н. (м. Київ); **Швецова-Водка Галина Миколаївна**, д.і.н., професор (м. Рівне); **Шугасва Людмила Михайлівна**, д.ф.н., професор (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії» визнано фаховим виданням у галузі історичних наук (постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 10 від 24 травня 2012 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12, РДГУ

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2012

УДК: 93:821 161 2 09

П.О.Савчук

ВСЕСВІТНЯ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті розкрито використання Тарасом Шевченком історичних документів у своїй творчості. Його твори засвідчують про широкий діапазон історичних знань поета.

Ключові слова: Шевченко, історія, поезія, Україна.

В статье раскрыто использование Тарасом Шевченко исторических документов в своём творчестве. Его произведения свидетельствуют о широком диапазоне исторических знаний поэта.

Ключевые слова: Шевченко, история, поэзия, Украина.

In this article closed using by Taras Shevchenko historical documents in this works. His composition witness about his wide diapason of historical knowledge.

Key words: Shevchenko, history, Ukraine.

Життя і творчість Т.Г.Шевченка понад півтора століття широко і всебічно вивчається, аналізується, інтерпретується політиками, істориками, філософами, мовознавцями, мистецтвознавцями та іншими діячами і дослідниками.

Проблема життя і творчості Т.Г.Шевченка цікавить як українських, так і зарубіжних вчених, громадськість, населення. Увагу істориків привертає відображення в його творах життя українського народу. Поет звертався також до фактів, подій, образів політичних і державних діячів зарубіжної історії, через їх діяльність, буття намагався висвітлити долю свого народу. У цьому напрямі він працював усе життя плідно і з великою любов'ю, а тому його людські, гуманістичні ідеї були колись і тепер є близькими народам і стали надбанням людської цивілізації.

Щодо проблем всесвітньої історії насамперед підкреслимо, що навчання в Академії мистецтв у класі історичного живопису Карла Брюллова спонукало Т.Шевченка до вивчення історії зарубіжних країн. Навчальний процес у академії був спрямований на античну тематику, зокрема стародавню історію Греції, Риму, твори визначних істориків, літераторів, таких як Геродот, Плутарх, Горацій, Овідій, Тіт Лівій та інших авторів пізнішого часу.

Часто в своїй творчості поет звертається до видатних діячів науки і культури античного світу. Він згадує великого вченого, математика і фізика Архімеда, скульпторів Скопаса і Фідія. Йому імпував грецький філософ IV ст. до н.е. Діоген як виразник протесту античного демосу проти пануючого ладу.

Т.Г.Шевченко читав «Одіссею» Гомера, історію хрестових походів французького історика Жозефа-Франсуа Мішо, англійського історика Едуарда Гіббона, праці польського історика Йоахіма Лелевеля та інших. Оскільки його вчитель в академії звертав увагу на зарубіжну історію, то і Шевченко мав добрі знання з різних періодів всесвітньої історії. Знання зі світової історії знайшли своє відображення у творчості поета, коли він відгукувався на злободенні питання вітчизняної історії, питання сучасності.

Ще до викупу з кріпацтва, під час навчання в Академії мистецтв поет познайомився із земляком художником І.Сошенком, працював у Літньому саду, змальовуючи скульптури. Отже, художня творчість вплинула на тематику творів Т.Шевченка, і це більшою мірою відобразилося на його поетичних творах. Але і в прозових творах він звертається до історичних подій, осіб, фактів. Так, сюжет малюнка «Смерть Лукреції», яка покінчила життя самогубством, коли її збещестив син царя, відображено у поезії. Сюжет іншого малюнка «Смерть Віргінії» поет відобразив у поемі «Княжна».

Слід підкреслити, що й інші малюнки художника-поета відображено у поетичній творчості, наприклад, малюнок «Олександр Македонський», малюнок «Смерть Сократа», який зображає грецького філософа у в'язниці. Ці та інші мистецькі твори, в яких відображено високі людські почуття, вплинули на ідейне і духовне формування історіософських поглядів Т.Г.Шевченка та його творчості.

Щодо уваги Т.Шевченка до історії Стародавньої Греції, то слід відмітити його опис Афін за мотивами малюнка К.Брюллова. У своєму «Щоденнику» він пише: «На горизонті начорно закінчений Парфенон, але ще ризтування не прибрані. На першому плані, серед вулиці, пара буйволів везе мармурову статую «Река-Іліс» Фідія. Збоку сам Фідій, якого зустрічають Перікл і Аспазія (дружина Перікла)». Привертають увагу поета державні діячі, діячі науки і культури. У вірші « О думи мої! О славо злая!» він нагадує, що слава однаково приголубила «доброго грека Сократа і кесарів-катів». У повісті «Художник» знову повертається до образу цього філософа.

Героєм малюнків Т.Г.Шевченка став філософ IV ст. до н.е. Діоген. Життя славнозвісного філософа нагадувало йому важкі умови солдатчини. У творчості поета знайшли своє відображення великий вчений Архімед (IV-III ст. до н.е.), скульптор Скопас (IV ст. до н.е.)[5].

У вірші «Чи не покинуть нам, небого» (1861 р.) Шевченко відділяє потойбічний світ від земного, порівнює річки Флегетон і Стікс із рідним Дніпром. Розкриваючи людське життя на стику двох світів, поет налаштований оптимістично. Завершує вірш словами: «Дніпро, Україну згадаєм,/ веселі селища в гаях, /могили-гори на степах – / і веселенько

заспіваєм...» [13, 604]. Це надає зображеним образам поетично піднесеного характеру.

Факти з історії Стародавньої Греції і Риму та міфологія неодноразово зустрічаються у творах поета. У вірші «На вічну пам'ять Котляревському» йде мова про «руїни Трої», піднімається тема троянської війни. Гостинних господарів своїх сучасників він порівнює з міфологічним тирінфським царем Амфітріоном [10, с.470].

У повісті «Художник» Т.Г.Шевченко згадує про сцену із «Іліади» – Андромаха над тілом Патрокла (правильно – Гектора. –П.С.). «Сюжет я полюбив, – писав Т.Шевченко, – він мені цілковито по душі, і я весь йому віддався... Тепер тільки я цілком зрозумів, як необхідно вивчення антиків і взагалі життя і мистецтва стародавніх греків. І як мені в цьому випадку французька знадобилася». Образ сина Одиссея Телемаха використав поет-художник при написанні малюнка «Телемах на острові Каліпсо». Неодноразово він говорить про легендарного Гомера. У «Капітанше» підтверджує, що «я і не наважуюся змагатися... ні навіть з самим гомеричним описанням у віршах заїжджого двору» [10, с.348]. Він активно використовує образи безсмертних творів «великого сліпця Хіоського» та порівнює їх із історичними думами українського народу.

Щодо грецької міфології, то Т.Шевченко приділяє їй вагомe місце. Поет згадує багатьох богів та божеств. У вже згаданій повісті «Художник» зазначається «Справжня Геба. Тьотя також дещо скидалася на Тучегається» (Геба – богиня юності, дочка Зевса і Гери. Зображувалась у вигляді дівчини з чашою в руці). Спираючись на римського поета Овідія, поет згадує Філемона і Бовкиду, які в античній міфології як зразкове подружжя надало притулок Зевсу і Гермесу, які прибули під виглядом подорожуючих [11, с.504]. Серед інших Шевченко називає Аполлона, Морфея, Немезиду, Геру, які переважно змальовані в іронічному тоні.

У своїй творчості поет особливе значення надає історичному факту. Колишній аспірант Рівненського педінституту Дмитро Булах зазначає, що у поета «документ і вибраний із нього історичний факт трансформують та набувають у творчій уяві Шевченка нового змісту..., історичний герой не безликий і стає для поета носієм народної думки...» [9, с.94].

Ще одне використання античної дійсності знаходимо у вірші «Саул», де поет пише, що цар Саул втрачає розум, вся його діяльність призвела до того, що «тепер плугами, ралом не розорем прокляту ниву, проросла колючим терном... дрібніють люде на землі, ростуть і висяться царі...» [13, с.593].

Вірш «Саул» наповнений переліком найдавніших цивілізацій: «у неправдивому Китаї, / В Єгипті темному, у нас, / І понад Індом і Євфратом...», «на полі вольнім» чабан пасе свою худобу, «аж ось лихий царя несе з законами, з мечем, з катами, з князями», які знущаються з народу, все забирають: «вночі підкрались, зайняли отари з поля... і все

добро, дітей малих, сестру, жону все взяли, все розтлили, осквернили...». Це пародія пародія на Росію XIX ст. [13, с.593].

Якщо в поемі «Неофіти» під виглядом Стародавнього Риму поет показав все, що діялося в тодішній царській Росії, то в низці інших творів саркастично описав тодішні відносини у суспільстві, зокрема в українському. У творах проводяться паралелі між римськими і російськими імператорами, їх злодіяннями власного народу.

У «Щоденнику» Т.Шевченко, звертаючись до російської дійсності, з обуренням зазначав: «Август-язичник, засилаючи Назона до диких гетів, не заборонив йому писати і малювати. А християнин Миколай заборонив мені те й інше. Обидва кати» [12, с.22]. Поет тут і в низці інших творів доводить, що в усіх країнах царі – гнобителі народу.

Т.Шевченко неодноразово апелює до античності, періоду існування Римської держави. У поемі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні, і не в Україні моє дружнє посланіє» він знову використовує імена Брутів як уособлення громадянських чеснот. Про героїв слід сказати дещо ширше, оскільки проблема республіканського устрою сьогодні актуальна і для України. Політичний діяч Римської держави Брут Люцій Юній, керівник повстання проти царської влади в 309 р. до н.е. засудив до смерті двох власних синів, які виступили проти республіки. Інший – Брут Марк Юній (85-42 рр. до н.е.) – як прихильник республіканського ладу був одним із головних керівників змови проти Юлія Цезаря і його вбивства у 44 р. до н.е., якого звинувачували в узурпації влади і бажанні встановити одноосібну владу в державі. Поет зневажливо ставиться до українських провідників і зазначає, що «Ваші славні Брути: раби, подножки, грязь Москви, Варшавське сміття – ваші пани, ясновельможнії гетьмани. Чого ж ви чванитеся, ви! Сини сердешної Вкраїни! Що добре ходите в ярмі, ще лучше, як батьки ходили. Не чваньтесь, з вас деруть ремінь...»[13, с.287]. Така оцінка – відверта і нищівна критика українських вислужників, які нехтували інтересами народу.

У вірші «Холодний Яр», який радянська влада переслідувала як націоналістичний, Т.Шевченко гнівно висміює фальшивих патріотів, які чинять тяжке лихо, і закликає «не зовіте преподобним лютого Нерона». Під образом цього римського імператора Нерона Клавдія Цезаря (37-68 рр.), відомого своєю жорстокістю, мався на увазі російський цар Микола I.

Т.Шевченко у Нижньому Новгороді, чекаючи на від'їзд, опрацьовує твори, написані на засланні. У цей час він пише «Неофіти» і «Юродивий». У поемі «Неофіти» знову звертається до епохи римського імператора Нерона, під образом якого сучасники розуміли неависного царя Миколу I, а під християнами – декабристів. Герой поеми Алкід гине, але мати-месниця продовжує справу сина, несе світові «слово правди». В алегоричній поемі використано понад двадцять образів, назв, прізвищ з

античної історії, під якими подано тогочасну дійсність, суспільно-політичне життя. Це «той Назорей, той син єдиний», під іменем якого історія розуміє Христа, ціла низка міфічних богів, героїв: Пріап, за грецькими міфами бог садів і виноградарства, Кіпріда – одне з імен Афродіти, богині кохання у стародавніх греків, Фавн, «козлоногий п'яний дід» – бог гір, лісів, ланів, покровитель худоби і пастухів у римлян, Морок – міфічний володар підземного царства, Пенати – римські хатні боги, охороняли єдність родин.

Використання цих імен та назв свідчить про глибоке знання Тарасом Шевченком античної і світової історії. Це Лета – ріка забуття в підземному царстві у грецькій міфології, Віфлеєм – місто в Палестині, Лідія – держава, в якій було багато золота та найбагатший цар Крез, Альбіно – місто коло Рима, Скіфія – назва країни у Причорномор'ї. З римської історії згадуються Світони – представники роду патрициїв, із якого вийшла низка відомих полководців, державних діячів, а також преторіани – гвардійці, ліктори – почесна варта та ін.

Те, що Т.Г.Шевченко знав історію народів світу, засвідчує чимало його творів, де він звертається до життя народів, царів, королів. У вірші «Колись-то ще, во время оне» поет зображує одного із римських царів Нуму Помпілія (715-672 рр. до н.е.), який намагався запровадити закони і провести реформи для жителів держави, щоб тримати їх у покорі. «Помпілій Нума, римський цар, тихенький, кроткий государ, втомившись, пишучи закони, пішов любенько погулять і одпочить. Та спочивавши, додумать, як би-то скувать кайдани на римлян» [13, с. 580].

У поемі «Невольник» поет звертається до своїх дум: «Моя зоре досвітняя, єдиная думо пречистая! Ти витаєш... як у того Нуми тая німфа Егерія»... [13, с. 580]. Німфа надихала царя на релігійні і державні реформи.

У поемі поет згадує про Межигірський Спасо-Преображенський монастир, заснований у 988 році і знищений монголами, Почаївський монастир. Поет устами запорожця Степана розповідає, «як Січ руйнували, як москалі срібло, золото й свічі забирали у Покрові... як цариця (Катерина II – П.С.) по Києву з Нечосом (Г.Потьомкіним та іншим почтом – П.С.) ходила... І як степи запорозькі тоді поділили і панам на Україні люд закріпостили» [13, с. 249].

Антична історія займає почесне місце у творчості Великого українця, як і оспівування величі народу та його пригнобленого стану внаслідок володарювання можновладців. Уже у вірші «На вічну пам'ять Котляревському», розповідаючи про все, що «осталось, все сумує, як руїни Трої», поет асоціює блукання по світу Енея, який мав заснувати нове царство, з власною долею: «згадую Енея, згадаю родину, згадаю. Заплачу, як тая дитина» [13, с. 24]. У поемі «Гайдамаки» також йде мова про славне місто Трою, розповідається про криваві події, коли «не спинила весна

крові, ні злості людської. Тяжко глянуть: а згадаєм – так було і в Трої»[13, с. 119].

У поемі «Кавказ», де використовується образ віщого титана стародавньої грецької міфології Прометея, сподвижника Зевса, який став прообразом захисника людства і поборника справедливості, але за передачу вогню людям був покараний Зевсом, Т.Шевченко пише: «Споконвіку Прометея там орел карає, що день божий довбе ребра й серце розбиває». Так і люд бідує, а тюрем не можна перерахувати в Росії.

Т.Г.Шевченко неодноразово звертається до єврейської теми. У поемі «Відьма» йдеться про царя Ірода I Великого (73-4 р. до н.е.), якому біблійна легенда приписує вбивство дітей, серед яких мав бути і новий міся – Христос. Тут Іродом називається спокусник, звабник, який залишив жінку з дітьми без будь-якої допомоги [13, с.315].

У поемі «Гайдамаки» йдеться про збройний виступ селянства на Правобережній Україні у XVIII ст. проти гніту польської шляхти. Перший рядок поеми «все йде, все минає – і краю немає» подає ретроспективно події «як над Вавилоном, над його садами, і над тим, що буде з нашими синами; ти вічний без краю!» Місто славилось торгівлею, архітектурою, а «висячі» сади були одними із «семи чудес світу». У кінці твору поет благословляє нащадків йти далі, у майбутнє, «в далеку дорогу»[13, с.71].

Розповідаючи про руйнування, пожежі, сум, що огорнув Україну після поразки Коліївщини, Т.Шевченко зазначає, «що отак було по всій Україні против ночі Маковія, як ножі святили» [13, с. 85]. Хоч легенда освячення повстанцями ножів історично не підтверджується, але, йдучи за народною традицією, Шевченко пов'язав виступ народу з днем пам'яті мучеників за християнську віру братів Маккавеїв, яке відзначається 1 серпня за ст. стилем. Встановлено, що повстання розпочалося 26 травня 1768 р. Згадку про Маккавеєві дні знаходимо і в поемі «Слепая» [6, с.146].

У творчості Т.Шевченка належне місце займає Туреччина, з якою Україна століттями мала збройні сутички, бої запорізьких козаків. Про турецькі міста, бойові звитяги йдеться в поезіях «Іван Підкова», «Гамалія» та ін. У першій поезії отаман закликає козацьке товариство: «Нехай ворог гине! Не в Синопу, отамани, панове молодці, а в Царгород, до султана, поїдемо в гості!..» Герой поеми «Гамалія» – не історична особа, а узагальнений образ народного месника доби морських походів козаків. У поемі відтворюється типова картина морського походу, де проявлялися козацька «воля й слава». У сутичці з ворогом «ревуть лютують вороги, козацтво преться без ваги – і покотились яничари» [13, с. 174]. Долю яничарів, вихідців із захоплених у полон українських юнаків і хлопчиків, а згодом навернених у мусульман, поет характеризує лише двома словами «покотились яничари – без крові.»

Із різних джерел нам відомі уподобання, смаки, ставлення Т.Шевченка до подій, що відбувалися у минулому світової історії, він

перечитував все, що з'являлося нового в книжковій імперії того часу. Коли писав твори на історичну тематику, перечитував відповідні книги, зокрема, істориків Миколи Костомарова, який у спогадах писав, що знає Шевченка «як людину бездоганно чесну, яка глибоко любила свій народ і його мову», Миколи Куліша, Миколи Маркевича, автора п'ятитомної «Истории Малороссии». Читав поет літопис Самовидця, захоплювався літописами Самійла Величка і Григорія Граб'янки, збирача документальних матеріалів з історії України XVI-XVIII ст. Василя Полетики. Козацько-старшинські літописи, що охоплювали події в Україні з 1648 р. по 1702 р., були в особистій бібліотеці поета.

Т.Г.Шевченко непогано знав польську мову, читав у оригіналі твори польських державних діячів, письменників, знав, хоч і недосконало, французьку мову. Як зазначав у своїй монографії Дмитро Чуб, що серед книг Т.Шевченка «багато творів античної літератури, мистецтвознавства, суто наукових, белетристичних та ін. свідчать про велику начитаність і обізнаність поета»[8, с.83].

Він багато читав, у листах до знайомих навіть на засланні просив надіслати йому нові видання. До речі, не всі, хто писав або пише про Т.Шевченка, стверджують, що він історик. Однак П.Куліш вже у надгробному слові назвав поета «нашим первым историком» [2, с.116]. Стверджується, що вже тоді «увиразився розрив між сакральним минулим і профанним теперішнім історичним часом»[2, с.116]. Т.Г.Шевченко все-таки прагнув відновити тяжіння історії краю, сприяв присутності «минулого в теперішньому та майбутньому». Саме у «Посланії» («І мертвим і живим») закликав земляків «прочитати ту славу», «не дурячи самих себе». Тут активізується застигла, законсервована минувшість. Дехто стверджує, що в роки Т.Шевченка національна еліта славне минуле не пов'язувала із тодішнім періодом, що політичної активності не спостерігалось.

Слід відмітити, що історична тематика Т.Г.Шевченка завжди неоднозначно оцінювалася представниками різних суспільно-політичних напрямів. Так, уже у XX ст. протягом 30-х – 40-х років склалася ситуація, коли історичні погляди, а значить і твори, випали з поля зору історіографії. Піддавалась сумніву джерельна база, перекручувалась історична правда творчості поета, а деякі твори взагалі були виключені із повсякденного вжитку населення. Подавалась псевдонаукова оцінка національно-колоніальної політики царизму, інколи її ототожнювали з інтересами російського народу.

Радянський дослідник творчості Т.Шевченка Ю.Д.Марголіс після довгих аналітичних дефініцій все-таки підкреслював: «Заслуга Шевченка полягає природно в тому, що – об'єктивно – вже першою своєю книгою віршів він дав бій брехливій патріотичній ідеології дворянських націоналістів і зробив першу спробу використати найгострішу зброю

істинного патріотизму в боротьбі проти самодержавства і кріпосництва»[4, с.121].

Поет у своїй творчості використовує і релігійну тематику.

У циклі «Давидові Псалми» Т.Шевченко ще раз згадує про Вавилон. У вірші «Псалом 136» розкривається справжня історія страждання євреїв у вавилонському полоні після завоювання Ізраїлю царем Навуходоносором у 586 р. до н.е. Тут, переспівуючи псалом, Т.Шевченко намагається продемонструвати патріотичні мотиви вірності своєму народові. Вавилонська держава була одвічним ворогом Ізраїлю. Погрози на адресу ізраїльтян подані у тексті «Псалму». Псалом написано перед руйнуванням держави персами у 538 р. до н.е. У поезії він змальовує плач євреїв у полоні: «На ріках коло Вавилону, під вербами у полі, сиділи і плакали в далекій неволі...». Тут, на берегах Тігру і Євфрату, на околицях столиці царства полонені шукали розради в музиці й співах [13, с.297].

Т.Шевченко у своїх творах відгукується на важливі історичні, політичні процеси, що відбуваються у світі.

У 1857 р. у поезії «Москалева криниця» він згадує про поділ території Польщі між Австрією, Пруссією і Росією в XVIII ст.: «за гріхи каралися Господом ляхи» [13, с.374].

Поет торкається різних періодів всесвітньої історії, підбирає найбільш яскраві події, факти, щоб перенести їх на український ґрунт.

У поемі «Княжна» поет змальовує нахабство, бруд, розбещеність можновладців і закликає «як тая Ченчіо колись убила батька, Кардинала і Саваофа не злякалась» [13, с.345]. Відомо, що Беатріче Ченчі (1577-1599 рр.), дочка римського вельможі, вбила батька, який поводився з нею грубо, нахабно, робив спроби оволодіти нею. Образ Беатріче намальований на полотні італійським художником Гнідо Рені (1575-1642 рр.).

У своїй творчості Т.Шевченко звертається і до історії слов'янських народів. Яскравий образ людини, що відійшла від традицій і догм панівної релігії, виведений у поемі «Єретик», написаній у 1845 р. і присвяченій видатному чеському вченому Павлу-Йосифу Шафаріку. Католицька церква всіх своїх ідейних ворогів називала єретиками. Такими оголосили і професора Празького університету, проповідника, борця за національне визволення чехів Яна Гуса.

У чеському суспільстві доби Середньовіччя страта історичної особи, борця проти засилля церкви Яна Гуса викликала грізне повстання проти католицького духовенства і німецьких феодалів. Це його, Яна Гуса, церковний собор назвав єретиком і засудив до страти. Сарказму поета немає меж, але є і утвердження: «Кругом неправда і неволя, народ замучений мовчить» [13, с.226]. А закінчує поему пересторогою: «Постривайте! Он над головою старий Жижка з Таборова махнув булавою»[13, с.233].

Оскільки релігійні питання завжди були актуальними, в поемі використано цілу низку назв церковних атрибутів: тіара, булла, конклав, автодафе та ін. У творі показані історичні особи: німецький імператор Сигізмунд I, чеський король і німецький імператор Вацлав IV, чеський полководець Ян Жижка.

У творах Т.Шевченка ми знаходимо невичерпне багатство об'єктивного відображення логічних роздумів про історичну долю слов'янських народів, про шляхи боротьби за свободу знедолених. Поет був переконаний у тому, що українські і польські селяни мали однакову історичну долю. Прекрасним підтвердженням цього були суспільно-історичні погляди поета.

Т.Шевченко як патріот українського народу постійно цікавився долею Батьківщини, любов до свого народу була тісно пов'язана з ідеєю дружби народів, що підкреслювало історичну спорідненість усіх слов'янських народів. Як захисник бідного люду він виступав проти польської шляхти, проти всякого гноблення.

Уже в поемі «Гайдамаки» ставиться питання про дружбу слов'янських народів. Ідею єдності слов'ян Т.Шевченко проносить через усю свою творчість. У драмі «Микита Гайдай», присвяченій визвольній війні українського народу середини XVII ст., зазначається: «Словяне, несчастные славяне! Так нещадно и так много пролито храброй вашей крови межусобными ножами» [13, с.226].

Свої історичні погляди на проблему єдності слов'ян і місце українців серед них поет проявив у таких творах, як «Єретик», «І мертвим і живим», «Ще як були ми козаками».

Розкриваючи слов'янську проблему, поет ґрунтується на історичних джерелах і літературі. Як учасник Кирило-Мефодіївського братства він глибоко проникся проблемою згуртованості слов'ян, що знайшло відображення у певних конкретних історичних явищах, зокрема у боротьбі проти іноземних поневолювачів-турків, татар та ін.

Для підтвердження єдності слов'янських народів, їх долі ми звертаємося до поеми «Єретик», присвяченій видатному чеському вченому Шафарикові. Популяризатором творчості вченого були І.Срезневський, М.Погодін, О.Бодянский. Останній був знайомий із чеськими вченими. Він був одним із перших, хто глибоше ознайомив Т.Шевченка з історією слов'янських народів. О.М.Бодянский вів переписку з Т.Шевченком навіть у період його заслання, вони зустрічалися у березні 1845 р. У своєму щоденнику поет писав: «Вечером был у О.М.Бодянского. Наговорились досыта о славянах вообще и о земляках в особенности...» [10, с.250].

Поема «Єретик» була першою поемою, в якій поет розвинув свої думки про слов'янство поза українською і російською історією, торкнувся

боротьби за національну незалежність інших слов'янських народів [13, с.161].

Для Т.Шевченка близькими були теми всесвітньої історії, які часто-густо співпадали з історією України. Нерідко через події на різних етапах історичного розвитку він передавав власні погляди, думки, переживання, оспівував простий люд, непримиренним був до гнобителів і позитивно ставився до прогресу людства.

Джерела та література

1. Кирилук С. Тарас Шевченко. Документи і матеріали. – К., 1963.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К.: Факт, 2001. – 160 с.
3. Марченко М.І. Історичне минуле українського народу в творчості Т.Г.Шевченка. / М.І.Марченко. – К.: Державне учбово-навч.-вид-во. «Рад.школа». – 1957. – 193 с.
4. Марголис Ю.Д. Исторические взгляды Т.Г.Шевченко. – Ленинград, из-во Ленинград. ун-та, 1964. – 234 с.
5. Санцевич А.В. Т.Г.Шевченко і питання всесвітньої історії // Укр.іст.журн. – 1964. – № 1. – С. 35-46.
6. Середняцька Ганна. Велич і безсмертя великого генія українського народу Т.Г.Шевченка // Історія в школі. – 2003. – № 3. – С.34-39.
7. Черененко Олена. Історичне тло створення поеми «Кавказ» // Дивосил. – 2008. – № 3. – С.51-52.
8. Чуб Дмитро. Живий Шевченко: Бібліографічні та літературознавчі оповіді. – К.: Ярослав Вал. – 2005. – 200с.
9. Тарас Шевченко і сучасність. Зб.матер. і тез Міжнар. наук.-теорет. конференції (21 травня 1996 р.). – Рівне, 1996. – 250 с.
- 10.Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів в 6-ти т. Т.3. – К.: Вид-во. АН УРСР, 1963. – 512 с.
- 11.Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів в 6-ти т. Т.4.– К., 1963.
- 12.Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів в 6-ти т. Т.5.– К., 1963.
- 13.Шевченко Т.Г. Кобзар. – К.: Дніпро, 1994. – 687 с.

УДК 930:[002.2:72/77](477) «18/19»

М.Б. Шатрова

ІСТОРИОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (друга половина ХІХ — початок ХХ століття)

У статті досліджується історіографічний зріз діяльності видавництв та видавничих організацій України в галузі образотворчого мистецтва другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Зазначається, що історіографія проблеми складається із досліджень загального та галузевого змісту історії українського книговидавництва та історії українського книжкового мистецтва зазначеного періоду.

З М І С Т

NOTA BENE

С.С. Троян «ЗМІНА ПАРАДИГМ» У СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ОРІЄНТАЛІЗМ І ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС	3
В.В. Долід ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ»	20

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Р.М. Шеретюк СТАНОВИЩЕ ГРЕКО-УНІАТСЬКОЇ ЦЕРКВИ НАПЕРЕДОДНІ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ	29
О.П. Прищепя БІБЛІОТЕКИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОШИРЕННІ КНИЖОК В ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПОВІТОВИХ МІСТ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ КНИЖКОВИЙ РЕПЕРТУАР (XIX – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	40
О.М. Приймак СОЦІАЛЬНІ ПОРТРЕТИ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	54
В.А. Добровичинська ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗАБУТТЯ: ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ НАДІЇ ШУЛЬГИНОЇ-ІЩУК (1888–1979 рр.)	64
С.П. Журавльова ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ СХОДУ В 20-Х РОКАХ ХХ СТ.	75
Л.Л. Бабенко СПЕЦОПЕРАЦІЇ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖБЕЗПЕКИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНОГО ПІДПІЛЛЯ У 1930-х – НА ПОЧАТКУ 1950-х РОКІВ	85
С.О. Білан КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА У 30-Х РР. ХХ СТ.	97
О. Ночовний РОЛЬ ПОСТІЙНИХ КОМІСІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР	106
Л.І. Бородинська СОЦІАЛЬНА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОТЕСТАНТІВ-УКРАЇНЦІВ У СЕРЕДОВИЩІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У 40 РОКАХ ХХ СТ.	122
Т.О. Карпукхіна ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ ДЕПОРТАЦІЇ УКРАЇНЦІВ З ПОЛЬЩІ (1944-1946 рр.)	131
Л.В. Заглинська, Т.В. Гоголь ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАСАД РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ В 90-ТІ РОКИ ХХ СТ.	139

К. Круглик
РЕЛІГІЙНІ ПРАКТИКИ В СИСТЕМІ СВИТОГЛЯДНИХ
ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОСЛАВНИХ ВІРУЮЧИХ 149

ІСТОРИКО-КРАСЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

О.В. Білявцева
СВЯТО-ТРОЇЦЬКИЙ МЕЖИРИЦЬКИЙ ТА СВЯТО-УСПЕНСЬКИЙ
ГОЩАНСЬКИЙ ЧОЛОВІЧИ МОНАСТИРІ У КОНТЕКСТІ
ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ РІВНЕНЩИНИ160

О.П. Шмид
ПОЛЯКИ НА ВОЛИНІ: ПОМІЩИЦЬКО-СЕЛЯНСЬКА
КОЛОНІЗАЦІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.169

Я.П. Цецик
РОЛЬ МОНАРХІЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР У ПОСИЛЕННІ
НАПРУГИ В СФЕРІ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН
У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ186

В.Р. Бернацький
СЕКТАНСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРЩИНІ
У 1920-Х РР.: СФЕРИ ВПЛИВУ І ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ 195

Р.П. Давидюк
ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ У 20-Х РР. ХХ СТ. 203

А.А. Вавринюк
OSADNICTWO WOJSKOWE I JEDNOSTKI WOJSKA POLSKIEGO
NA WOŁYŃNI W LATACH 1920 – 1939 213

К.І.Якуніна
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕКТАНСЬКОГО РУХУ
НА ВОЛИНІ ТА ЖИТОМИРЩИНІ У 1940–1970-Х РР. 226

К.П. Абрамчук
ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ НАБОРУ
ТА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ РОБІТНИКІВ
З ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (1941 – 1945 РР.) 234

Р. Михальчук
АНТИСЕМІТИЗМ ЛЕГАЛЬНОЇ ПРЕСИ РІВНЕНЩИНИ
(1941-1943 РР.): ЄВРЕЇ У СВІТОВІЙ ІСТОРІЇ 241

В.Р. Данильчук
ОСТАРБАЙТЕРИ ЯК ОБ’ЄКТ РЕПРЕСІЙ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ252

І.І. Булига
ПРОТЕСТАНТСЬКІ КОНФЕСІЇ І ДЕРЖАВНА ВЛАДА
НА ВОЛИНІ (1944-1945 РР.)260

М. Романюк
БОРОТЬБА ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПРОТИ ПІДПІЛЛЯ
ОУН ТА ВІДДІЛІВ УПА ЗОЛОЧІВСЬКОЇ ОКРУГИ (1944-1946) 268

Т. Ісічук
ЗАГАЛЬНІ РИСИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРОТЕСТАНТИЗМУ
НА РІВНЕНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 40–50 РОКІВ ХХ СТ.) 286

Оксана Ворон, Олена Ворон ХРИСТИАНСЬКІ КОНФЕСІЇ НА РІВНЕНЩИНІ У 50-70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ	295
Л.М. Ларькіна ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЇ СПРІЯННЯ НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	310
С.В. Виткалов З ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО ОБРАЗОТВОРЕННЯ	320
Б.А. Прищепа ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.	327

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Т.М. Кузьма ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ В КОНТЕКСТІ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ СЕРЕДИНИ ХІХ СТ.	345
Р.М. Постолювський ІНСТИТУТИ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ І ПОЛІТИЧНИХ ВИБОРІВ ЯК ЧИННИКИ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ ЧЕСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)	352
Л.І. Валюх ПОЗИЦІЯ ЛІБЕРАЛЬНОГО УРЯДУ ГЛАДСТОНА ЩОДО НІМЕЦЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ У СХІДНІЙ АФРИЦІ (1884 – 1885 РР.)	358
З.В. Священко ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СЕЛЯНАМИ У ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	367
О.А. Бундак РЕАНІМАЦІЯ ЧИ СТВОРЕННЯ ВСЕРОСІЙСЬКОГО СЕЛЯНСЬКОГО СОЮЗУ В 1917 РОЦІ	376
Г.Я. Невинна «НІМЕЦЬКЕ ПИТАННЯ» У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ФІНЛЯНДІЇ В 30-ТІ РР. ХХ СТОЛІТТЯ.....	385
Т.М. Самсонюк ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА РОЗВІДКА НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ПЕРШОГО ЕТАПУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1938-1941 РР.)	391
О.В. Каплюк ЧЕСЬКИЙ ТА СЛОВАЦЬКИЙ ЛЕГІОН У СКЛАДІ ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО	402
В.Ю. Лесняк ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРТЕСІВ У СИСТЕМІ ВЛАДИ ФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ (1939-1975)	410

И.И. Маслова	
УРОКИ «ВОСТОЧНОГО ПОХОДА» ГИТЛЕРА В ОЦЕНКАХ ИДЕОЛОГОВ НАЦИЗМА И ГЕНЕРАЛОВ ВЕРМАХТА	423
Т. Пилипович	
УКРАЇНЦІ-ВОЯКИ АРМІЇ ГЕНЕРАЛА АНДЕРСА (2-ГО ПОЛЬСЬКОГО КОРПУСУ) В БИТВІ ПІД МОНТЕ-КАССІНО	437
В.І. Дубей	
ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА КООРДИНАЦІЮ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В ЄВРОПІ	447
І.О. Десятничук	
ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ НАПРИКІНЦІ 60-Х РР. ХХ СТ.: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА	454
І. Філіпчук	
«ПРАЗЬКА ВЕСНА» ЙОСИФА СМРКОВСЬКОГО	466
А.В. Слесаренко	
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ПАРАЛЕЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ» В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1970-1980-ТІ РОКИ)	472
О.І. Санжаревський	
ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМИН РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ТА НАТО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 90-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ	481
Marek Motyka	
ZMIANY KULTUROWE WOBEC SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH W POLSCE NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU	488

ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

С.Н. Грипич	
ТАЄМНИЦІ БІБЛІОТЕКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ	505
Л.М. Шугасва	
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО ХРИСТІЯНСТВА ЯК СКЛАДНОЇ КОНФЕСІЙНОЇ СПІЛЬНОТИ ПРАВОСЛАВНОГО КОРЕНЯ	512
Л.М. Казначєєва	
ВОЛИНСЬКЕ ДВОРЯНСЬКЕ ЗІБРАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ	519
П.О.Савчук	
ВСЕСВІТНЯ І ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	529
М.Б. Шатрова	
ІСТОРІОГРАФІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)	538
Н.В. Плюта	
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА У ФРАНЦІЇ З ПИТАНЬ КОЛОНІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В АФРИЦІ КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	548

Mirosław A. Michalski ROLA RELIGII W KSZTAŁTOWANIU OSOBOWOŚCI – CHARAKTERU W MYŚLI PEDAGOGICZNEJ WITOLDA RUBCZYŃSKIEGO	568
О.П. Постельжук УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ УГODOBСЬКИХ ПАРТІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ	577
В. Гарматны ГІСТАРЫЯГРАФІЯ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ ПОЛЬСЬКІХ УЛАД НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ ў 1921-1939 гг.	594
Л. Трачук ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	608
Т.І. Гуменюк ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР ПРОТЯГОМ 1944 – 1985 РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНІ ОЦІНКИ	622
В.В. Надольська ІНФОРМАТИЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ В ПОСТРАДІАНСЬКИХ КРАЇНАХ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ	632
А.М. Киридон ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ	640
С. Баханова ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА У СУЧАСНИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ	655
М.І. Ярмоленко СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ	667
РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, ОГЛЯДИ	
Р.П. Давидюк УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ І ПОЛІТИКА ПРОМЕТЕЇЗМУ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (Рец.: Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921-1939 рр.) / Володимир Комар. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. – 360 с.)	674
С.С. Троян ПРОЕКТИ НАЦІОТВОРЕННЯ В КОМПАРАТИВНОМУ ІСТОРІЧНОМУ ДИСКУРСІ (Рец.: Земський Ю. С. Польська, російська та українська еліти в змаганнях за Правобережну Україну середини ХІХ століття / Юрій Сергійович Земський. – Хмельницький, 2011. – 350 с.)	677
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	680
ЗМІСТ	684

Наукове видання

**Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету

Збірник наукових праць

Випуск 23

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С.Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 21. 06. 2012 р. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Наклад 100.

Обліково-видавничих аркушів 30,00.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії

ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного
університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2012. –
Випуск 23. – 688 с.